

Türkiye'de sol ve sosyal düşünceler tarihciliğinin son çeyrek yüzyıllık
ideolojik yapmaya kalkışınca, bir takım Yapıtlar önermek yararlı olabilir.
Çünkü baştan, önerilerimin hiçbirinde kesin sınırlar çizilemeyeceği, hemen hemen
tüm yapıtların daha çok ya da daha az nitelendirmeleriyle anılmak gerektiği uyarı-
sında bulunmalıyım. Daha çok "anı," daha az "tarih" gibi.

Bir kere, gerek olaylar gerekse düşünceler tarihiyle ilgili genel kitaplarda,
sol tarihi için faydalı bilgiler bulunabileceğini biliyoruz. Örneğin Tunaya'nın
Yıllık Partiler'inde ve merhum Ülken'in Cağdas Düşünce Tarihi'nde. Böyle kaynak-
ları bir yana koyup, özellikle sol tarihini işleyen yapıtları ele alırsak, karşı-
mıza çıkan ilk sınıflandırma ilkesi, bunların nesnel ve eleştirel nitelikte olup
olmadıkları. Çünkü bir de, övgü ya da yergi niyetiyle yazılmış yahut politik bir
düşünce uyarınca birşeyleri kollayacak biçimde hazırlanmış olanları var.

Karşı Yapıtlar

Gerçekte, Türkiye'de sol düşünce tarihciliğinin ilk ve hâlâ çoğu kitapları,
konu aldıkları kişi, düşünce ve eylemlere kara çalmak için kaleme alınmışlardır.
Aralarında önemli düzey farklılıkları olmakla birlikte, ilk ağızda Darendelioglu'-
nun, Tevetoglu'nun, Sayılğan'ın yapıtlarını anabiliriz. Başka bir alt-grup, MTT,
ve polis yayınlarıdır. Birer örnek: [Şevki Mutlugil,] İçimizdeki Düş- asker
man: Faruk Güventürk, Komünizm ve Maskeler; Adnan Kinay, Dünya Komünist Partilerinin
İçyüzü (Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Müdürlüğü Yay. 7, tarihsiz).
Üçüncü bir alt-grup, Cemal Kutay ve Feridun Kandemir gibi popüler gazeteci-tarih-
çilerin yapıtlarıdır. Dördüncü olarak, bazı tutucu profesyonel tarihcilerin çalış-
maları da, aynı kategoride yer almaktadır. Bunlara, Akdes Nimet Kurat ve Hikmet
Bayur gibi profesörlerin bazı makaleleri örnek gösterilebilir. Kapsam ve nitelik
bakımından daha dar çabaların ayrıca üstünde durmak istemiyorum.

Bütün bunlardan bir şeyler öğrenilebilir, nitekim öğrendik de. Fakat bu tür
kaynaklardan yararlanırken fazladan bir özen ve uyanıklık göstermek gerekiyor.

Yabancıların Yapıtları

G. Carnetto,

G. Harris, J. Landau, G. Haupt ve P. Dumont gibi, yapıtları dilimize çevrilmiş
latınlı araştırmacılar, biraz önce sözünü ettiğim yerli-yergici kategoriye yakın
olmakla birlikte, onlarda hiç değilse biçimsel olarak daha güvenilir bir yaklaşım,
yorumlarında değilse bile ayrıntılarında doğruluk bulunduğunu teslim etmek gere-
kiyor.

Bağirov, Sofiev,

Pavloviç, Kitaiçorodski, Şnurov, Rozaliev, Kornienko gibi Sovyet araştırmacı-
ları da, genellikle şematik bir övgücülük göstermekle birlikte, bizim erişemediği-
miz bazı kaynakları kullanmaları ve daha rahat eleştirel gözlemler yapabilmeleri
bakımından, önemli bir grup oluşturmaktadırlar. Kitabı dilimize çevrilmiş bulunan
Bulgar gazetesi Şişmanof da, aynı kategoride düşünülebilir.

TİP Yapıtları

TC hükümetinin tutumu hakkında

TİP'in az sayıdaki tarihsel yayını çok önemli olmakla birlikte, geçmişi
değerlendirmekte güncel ideolojik eğilimleri yansıtmaktadır. Bunları izlemekle,
yanlış yargılara kapılınabilir. Ancak bu gruba giren kaynakların kendileri,
araştırma malzemesinin bir bölümünü meydana getirmektedir.

Anılar ve Edebiyat

Bu başlık altında sıralanabilecek yapıtların tam bir envanteri, çok yüzeysel kalabilir. Onun için, belli başlı anılara kısaca değinip, son günlerde yayınlanan bir romanla onun kaynakları üstünde biraz daha ayrıntılı olarak durmak istiyorum.

Türkiye'de sol akımların gelişmesine katılmış kişilerden pek azı anılarını yazmış, kimileri de edebî formlar içinde ve gerçek adları değiştirilerek özyaşam-dykülerini anlatma yolunu seçmişlerdir. Bu yola başvurmalarının nedeni, başkalarını ele vermemek kaygısıdır ki, aynı endişe anılarına hiç yazmayanların da öne sürdükleri temel gerekçe olmuştur.

En eski kuşaktan Şevket Süreyya Aydemir'in anıları, Suyu Arayan Adam 1959'da yayımlandı. Bu kitap, yazarın Sovyetler'deki yaşamı hakkında öznel ve izlenimsel bilgiler verir. 1923 sonlarında Türkiye'ye dönüşünden 1925 ortalarında tutuklanmasına değin geçirdiği bir buçuk yıl hakkında ise, "otomat" başlığı altında söylediklerinin, konumuz açısından pek dişe dokunur bir yanı yoktur. Ankara İstiklâl Mahkemesinde 10 yıla hüküm giymişken, bir buçuk yıl hapislikten sonra 1926 Cumhuriyet Bayramında tahliye edilir. TKP saflarında çalışmaya devam eder, ama kafasında kuşkular uyanmıştır. 1927'de 4 ay tutuklu kalır, fakat beraat eder. İlk haptisten çıkışından sonra, TKP'den nasıl ve neden koptuğunu anılarında açıklamaz. 1928'de, Yüksek İktisat Meclisi Umumi Kâtibi (eski "Spartakist"lerden) Nurullah Esat Sümer'in ve (Moskova'dan hem hocası hem yoldaşı) Ahmet Cevat Emre'nin aracılıklarıyla, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey tarafından Ankara Ticaret Mektebi müdürlüğüne atanır. 1929 yılının başında, Türkocacı'nda ileride çıkaracağı Kadro dergisinin düşünsel doğrultusunu oluşturacak ilk konferansını verir. 1930'da ÇİP üyesi olur. 1932-34 yıllarında Kadro'yla Kemalizme ulusal kurtuluşçu yeni bir ideolojik yapı kazandırma denemesi başarısız kaldıktan sonra, devlet hizmetine devam eder. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ekonomik sorunların çözümünde ve plânlamasında etkili olmaya çalışır. Sanayi Tetkik Heyeti Reisliğinde bulunur. Anılarında DP'yle sonuçsuz kalan flörtünden hiç söz etmez. 1951'de Bakanlar Kurulu'nca emekliye ayrılır. 1960'tan öldüğü 1976'ya kadar yazdığı 10 cilt biyografiyle (3 Enver Paşa, 3 Atatürk, 3 İnönü, 1 Beneres), Türkiye'nin yirminci yüzyıl serüvenini "tarihi kahramanlar yapar" kuramına düşündürecek bir biçimde anlatmaya çalışır.

Şevket Süreyya, bence gençliğinde de Marxist olmaktan çok, Leninist olmuş. baştaki Turancılığına ise hiçbir zaman büsbütün unutmamıştır. Kadro gerek anti-emperyalizmiyle gerekse 'profesyonel devrimci'den gelen 'inkılâpçı münevver' görüşüyle Leninisttir. Biyografik tarih kitaplarında ise, sık sık materyalizmden dem vurmasına karşın, bu düşünce daha da idealistleşmiştir. Şevket Süreyya'nın son nefis hesaplaşması ne yazık ki tamamlanamadı, yarım kaldı. Ölümünden üç yıl sonra (müsvetteleri) baş tarafının yayımlanan Kırmızı Noktalar'ını (ve Son Yazıları) bastediyorum.

Türkiye'de Sınıf mücadelesini yaşamakta birlikte

"Nâzım Hikmet Yazını," yani hem Nâzım'ın yazdıkları hem de onun hakkında yazılanlar, üstlerinde kolayca genelleme yapamayacak kadar çok ve geniştir. Nâzım'ın hemen hemen bütün yapıtlarında, kendisinin sosyal içerikli düşünsel gelişiminin yankıları bulunduğu gibi, Yaşamak Güzel Şey, Be Kardeşim romanı da (Türkiye'de basımı; Gün Yay., 1967), otobiyografik öğeler taşımaktadır. Fakat, Nâzım'ın en iyi yaşam öyküsü, gençlik arkadaşı Valâ Nurettin'in Bu Dünyadan Nâzım Geçti'sinde anlatılır (1905). Kütüphane rafları dolduracak kadar zengin olan N.H. yazılarında, Nâzım'ın partili yaşamı, partiden atılması ve tekrar alınması olayları genellikle örtbas edilmektedir. Nâzım biyografilerinden biri de, Zekeriya Bertel'in Türkiye'ye geri alınmadan önce, 1969'da çıkan Mavi Gözlü Dev'idir. Aynı yazarın Ülkeye döndükten sonra, 1978 yılında Milliyet Gazetesinde tefrika edilen "N.H.'in Son Yılları" adlı yazı dizisiyse, özellikle Nâzım'ın İ.Bilen'le çelişkilerini anlattığı için, sol cephenin tepkisiyle karşılanmış. Kendisi T.Y.S.'nin N.H.Kurulu üyeliginden çıkarılmış, bu kurulun sekreteri Kemal Gülker de, ona karşı N.H.'in Sahte Dostları diye bir kitap yazarak, "iftiralar" önünde Nâzım'ı (ve o arada, İ.Bilen'le Bulgaristan'ı da) savunmuştur (1979).

Sol düşünce tarihi için, Zekeriya Bertel'in Nâzım hakkında yazdıklarından daha değerli olan yapıtı, kendisinin 1905-50 yıllarına ilişkin anılarını kapsayan Hatırladıklarım'dır (1968). Kendisi komünist olmayan Zekeriya Bertel'in partili eşi Sabiha Bertel'in 1968'de Bakü'deki ölümünden sonra (1969'da) yayımlanan Roman Gibi başlıklı 1919-50 anılarıysa, adının düşündürdüğünün tersine, kocasınınkinden çok daha kurudur. *(Uygurca'da önce arkaya)*

Eskilerden Lâz İsmâil (Marat-İ.Bilen Yoldaş) da, özyaşamöyküsünü parça parça yazmış, ama tamamlamamıştır. Onun bu yöndeki ilk yapıtı, edebî nitelikteki Savaş Yolu'dur (S.Üstüngel imzasıyla, Sofya 1951 + N.H.'in önsözü). Bunlar, Lâz İsmail'in eski nabusluk anılarıdır, ama sinema tekniği kaydırmalarla başka kesitleri de anlatmaktadır. Yazarın aynı yöndeki ikinci bir ürünü, 28 Ocak 1975'te TKP MK Genel Sekreteri sıfatıyla yaptığı Cetin Savaş konuşmasıdır (2.bas. Konuk Yay., 1978). Burada, İ.Bilen Mustafa Suphi ve arkadaşlarına, Salih Hacıoğlu'na, N.H.'e sahip çıkmakta, Şefik Hüsnü'yü kıyasıya yermektedir. "K.P.'ne Vedat Nedim Tör'leri, Mihri Belli'leri, Hasan Âli Ediz'leri, Hikmet Kıvılcımlı'ları getiren odur. Hepsi provokator. Hepsi döneç.... 1946 tutuklamasında, polisin eline, iki çuval dolusu partinin gizli belgelerini vermiştir. ...Sonra daha 1937'de H.K.'nin ve Komintern'in özel bir kararıyla, Ş.H. Politik Büro'dan çıkarılmış, yöneticilik görevi yapamayacağı kendisine bildirilmiştir. Ş.H. partinin bu kararını da çig-nemiştir." (op.cit., s. 27-28) Fakat İ.Bilen'in anlattıklarına güvenilemez. Mustafa Suphi'yle birlikte öldürülen topçu İsmail Hakkı konusundaki bir karıştırmasına T.S.A. kitabımın 1978 basımında işaret etmiştim. Ayrıca, aynı konuşmada örneğin, "Salih Hacıoğlu Harp Okulundan çıkmıştı. İsmet İnönü'yle bir sınıftandı. İsmet padişahın jurnalcisiydi. Onun yüzünden, Salih Hacıoğlu Basra'ya sürülmüştü,

demektedir ki (s. 12). Bu da Başbakanlık'ta çalışırken yazdığı bir mektupla ilgiliydi ve tabiiyetiyle, Harp Okulu'nda okumamıştı. Onun'unun jurnalcılığı büsbütün dayanaksızdır. Nâzım İsmail'in jurnalcılığını ise, Salih'in karısı Sabiha Gümbül, TKP Moskova Grubu'nda 31 Mayıs 1965 günü yaptığı bir konuşmada, "Stalin ve Berliya'nın yardımıyla ve TKP'nin alıkıran başkeseeni olan Barak, Sovyetlerde bulunan Türk Komünistlerini Sibiryalara sürgün ettirdi... Kendisi Sovyet dostu görünmek için arkadaşlarını Sovyet düşmanı gösterdi" diye iddia etmektedir.

İ.Bilen'in anıları, son olarak Atılım'da tefrika edilmeye başlanmış, fakat galiba 7'ncisinden sonrası çıkmamıştır. Elimde, R.Yürükoglu'nun bunları toplayıp onun 76. doğum yıldönümüne armağan olarak İngiltere'de bastıracağı Savaş Dolu Yıllar - 1 broşürü var (İşçinin Sesi 6 [1978], 85 s.) Yer yer Mike Hammer romanlarına benzeyen bu anlatıda, bana en çarpıcı gelen sayılardan biri, T.H.İştirakiyun F.'nin 1922'de Ankara'da topladığı II.TKP Kongresini, Şefik Hüsnü grubunun sabote ettiği: "Bu olay, partide küçük burjuva, kariyerist, oportünist grupçukların iç-yüzlerini açığa vuruyordu" (s. 15). Bir başkası, KUTV'daki Türkiyeliler arasında, "Şevket Süreyya Aydemir, Valâ Nurettin gibi soysuzlar vardı. Nâzım da ilk gelenlerden arasında di. ... İstanbul'dan gelenler ulusal direnişe katılmamış, kimileri partili bile olmayanlar vardı. Bunlar İ.C.S.P. kanalımdan gelmişlerdi. Bu gibiler, bir bakıma devşirme gibi bir şeydi. Hem TKP'nin hem üniversite yönetiminin başına epi iş açtılar. Bunlar arasında provokatör, polis ajanı olanlar bulunduğu sonradan ortaya çıktı" (s. 25-26). Yine: "1926'da Viyana Konferansı'nda gene Ş.H. kendisinin has adamı saydığı Vedat Nedim Tör'ü M.K. sekreterliğine getirdi. Oportünistler, polis ajanları, küçük burjuva entrikaçıları, Ş.S.Aydemir gibi eski ordu servिसinden gelme pantürkistler elele verdiler" (s. 29). İ.Bilen, 1923-25 arasında KUTV'daki öğrencileri anlatırken, "partisiz"lerden Ş.H.'nin küçük kardeşi (herhalde Selâhi Birizkent) ile Kerim Sadi'yi de disiplinsizlik ve bölücülükle suçlamakta, K.Sadi'nin tımarhaneye, sonra da memlekete gönderildiğini söylemektedir (s. 30). Başlarında H.H.'in olduğunu belirtmeden "işçi opozisyonu" için de suçlamalarda bulunmaktadır: "Bunlar da 'gizli toplantılar' yapıyordu. Bozgunculuk havası estiriyor, Parti Komitesi'ne saldırıyorlardı. Bunlar Ş.H.'yü boy hedefi almışlardı. Ama tutumları kökünden yanlış. Komintern'e vuruyorlardı. Bunları de bölücülüktü. İlkeselliği yoktu" (ibid.).

İ.Bilen'in savaş'lı yapıtlarından uzunca aktarmalar yapmanın nedeni, bunlara tepkiyle yazılan metinleri daha iyi anlamamıza yardım edeceğini ummamdır. Bu tefrikalar yayımlanırken, daha sonra ayrıca sözünü edeceğim İbrahim Topçuoğlu'nun kitapları çıkmaya başlamıştı. Topçuoğlu'na şiddetle saldıran Bilen, onun provokatör Sarı Mustafa'nın (Böklüce) uydurmalarına yinediğini ileri sürmektedir (s.37-38).

İ.Bilen, bundan sonra Türkiye maceralarını anlatmaya geçer. 1925'te Ülkeye dönünce, Nusamettin Özdoğu İzmir'de, kendisi de Adana'da görevlendirilmiş. Ama anlattıklarında ufak tefek anakronizmalar var. Örneğin, 1926 yılının başında Adana

6
1. Komitesini kurduğunu söylüyor. Bunu Adana'ya geldikten bir ay sonra başarıyla
(s. 61). Oysa, Haydarpaşa'dan Adana'ya giden ^{erik} trende, 3.mevki yolcuları, İzmir
suikast girişimi davasındaki idam hükümlerinin infazından söz ediyorlar (s. 47).
İdamlar, Temmuzdaydı!

Her ne hal ise. Eskilerden, Lâz İsmail'le birlikte çalışmış, onu tanımış
olup da kendisini seveni ben hiç görmedim. Ama, onu TKP tarihinde büsbütün olumsuz
bir etmen (aktör) saymak, herhalde yanlış olur. Düşünce tarihçisinin ödevi, İ.
Bilen'in de hareketin içinde -günahlarıyla sevaplarıyla- tuttuğu yeri hakçasına
belirlemeye çalışmaktır. Fakat bana öyle geliyor ki, bunun gerçekleştirilmesi,
başka herhangi bir kimse için yapılmasından daha zor olacaktır.

Şimdi de, ünlü bir yazara geçelim. Aziz Nesin, 1946'da Markopaşa ve 1948'-
deki Başdan'lardan 1977 sonlarında yazdığı "Büyük Grev" masalına kadar, türlü
yapıtlarıyla sol çevrelerde fırtınalar yaratmıştır. Onun, sekiz cilt olarak plân-
ladığı, ama şimdiye değin yalnızca ikisi çıkan Böyle Gelmiş Böyle Gitmez başlıklı
özyaşamöyküsü (Yol: 1966, Yokuşun Başı: 1975), Türkiye sosyal ~~etkisi~~ tarihçiliği
açısından önemli bir kaynaktır. Çıkan kısımlarda Kuleli Askerî Lisesine girmesine
kadar gelen A.Nesin, yaşamının sonrasını nasıl yazacak, bilemem. Bu haliyle, yaz-
dıkları sosyal tarih için kalıcı bir yapıt olmakla birlikte, sola nasıl geldiğini
anlatmadıkça, bizim bakımımızdan yararı sınırlı kalacaktır. Neyse ki, başka bir
takım kitaplarında, ileriki yıllara ilişkin anılarından da kesitler var: 1947
Bursa (Pir Sürgününün Anıları, 1957), 1955 Altı Yedi Eylül (Salkım Salkım Asılacak
İnsanlar, 1986) ve 1967'de tutuklanışı (Poliste, 1967). A.Nesin, bazı tartışmalar-
da, yakından tanıdığı Sabahattin Ali'yle ilgili önemli bir takım diyecekleri ol-
duğunu imâ etmiştir. Kendisinin 1946'da TSP'ni kuran Esat Âdil Müstecaplıoğlu'nun
arkadaşı olması da, ^{ileride} bu olayla ilgili açıklamalar yapacak ^{konumda bulunduğunu} düşündürmektedir.

Halen İsvoç'te siyasal sığınmacı olarak yaşayan Mihri Belli, TKP tarihinde
1940'lar kuşağının ileri gelen önderlerindedir. 1983'te yurtdışında yayımlanan
Yunanistan İç Savaşı Anıları (Rigas'ın Dediği), yakınlarda Türkiye'de de çıktı.
Burada, 1947-49 yılları arasındaki deneyim ve gözlemlerini anlatan yazar, sol ha-
reketin tarihiyle ilgili olarak 1960'lı ve 70'li yıllarda çeşitli dergilere yazdığı
yazıları, TKP'nin Tarihsel Konumu adlı bir kitapta toplamıştır (1976). Bu yapıtta,
Mihri Belli Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'tan övgüyle söz etmekte, Mik-
met Kuvvümlü'ya saygıyla eleştirmekte, İ.Bilen'e özellikle de Zeki Baştımar'a
ise kuvvetle çatmaktadır. Söz konusu yazılarda, hep güncel siyasal konjonktürün
etkileri gözlemlenebiliyor. M.B.'nin o sıralar baş sorunu, MDD tezini, solun bütün
kanatlarına (yani dışarıdaki TKP'ye, içerideki TİP'e ve birlikte yola çıktıkları
halde, sonradan kendisini çığneyip geçen Maoçu PDA hareketine) karşı savunmaktadır.
Dolayısıyla, M.B.'nin geçmişe ilişkin değerlendirmelerini okurken, bu durumu
hesaba katmak gerekmektedir.

Belki yetmiş beş yıl önce İstanbul'da, Elini Anadolu'nun 1944 hapishane anıları Truva kitabı ile Abidin başlığında abidinde yayınlandı. Bu kitabın birkaç sunuşundan biri de (öğesi), belki Nuri İleri'nin. O yazının son paragrafında, kitabı okuyunca çok lütfen bir benzerim yapıldığı için de iki türü heykel varmış, iyilerin heykelleri, kötülerin heykelleri, iyilerinki çiçeklerle donatılmış... Gerçekten, Anadolu anlatılarında, bütün solcular "iyi" kişiler, çirkinliklerden eser yok. Yine belki Nuri, kitaptaki bazı yanlışlara, Mart 1988 tarihli Gün dergisinin 37. sayısında çıkan eleştirisinde işaret ediyor. Anadolu'nun iyimserlik ve iyicilliği, 1946'daki TSP-TSMF ayrılığını da kapsamaktadır. Anıların yazarı, taraf tutmadan, bu bölünmeye içtenlikle üzülüyor (s. 356). Eleştiricisininse, yansız kalamadığı, gönlünün Esat Âdil'in partisine karşı Ş.H.'nin partisinden yana olduğu belli.

Anadolu'nun bu anılarının tam karşıtı, sadece kötülerin çirkin heykellerinden oluşan bir yapıtı da anmak istiyorum. Öyle ki, ^{ona bakarsanız,} yazarından başka bütün Türkiye solcuları kirlidir! Bu kitap, Dr.H.Kıvılcımlı'nın ölümünden sekiz yıl sonra (1979'da) yayımlanan, Kim Suçlamış? başlıklı Brejnev'e Mektubu'dur. Kıvılcımlı 12 Mart döneminde yurtdışına kaçmıştı. Prostat kanseri nedeniyle "tabii idam hükmü" giymiş durumdaydı. Sığınma hakkı istediği sosyalist ülkelerden, kendisinin TKP'den atılmış bulunduğu ileri sürülerek "kovuldu." Bunun üzerine, o da oturup H.Â.Ediz'den Hüsamettin Özdoğu'ya, Ş.H.'den R.F.Baraner'e, N.H.'ten R.Sadi'ye, Lâz İsmail'den Zeki Baştınar'a değin solda kim varsa, ^{hepsinin} hepsinin ipliğini pazara çıkarmak istemiş. Doktorun öfkeyle aktardığı bütün bu dedikodulardan sol düşünüş tarihiyle ilgili sağlam verileri süzüp çıkarmak, çok güç, ama gerekli bir görevdir.

Suyu Arayan Adam'ın sonlarında, 1925'te Ankara Hapishanesinin solcular koğuşunda geçen bir olay anlatılır. Bir doktor adayı, arkadaşlarına Marxizm konferansı vermektedir. Koğuşta henüz herkesin yatağı yoktur. O sırada gardiyan birkaç yeni karyola getirir. Hatip konuşmasını keser, kendi karyolasını yeni gelenlerden biriyle değiştirir ve bıraktığı yarden konferansını sürdürür. Şevket Süreyya'nın çok etkilendiğini belirttiği bu bencillik gösterisinin (adını vermediği) kahramanı, H.Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı'ya, başka yapıtlarında büyük kuramsal soruları yanıtlamaya kalkıştığı için (ama cevaplarına beğendiğimden değil), benim özel bir saygım var. Fakat, başına buyruk kişiliğini, sanırım gözardı edemeyiz.

Anılar konusunda, iki yazarın daha ürünlerine değindikten sonra, sözü Atilla İlhan'ın romanına getirmek istiyorum. Onun başlıca bilgi kaynaklarına oluşturan iki yazar, İbrahim Topçuoğlu'yla Abidin Nesimî (Fatinoğlu). Hemen belirteyim ki, bu isimleri birarada anmam, ikisini aynı değerde saydığım anlamına gelmiyor. eskilerden dinlemliklerinin yanı sıra, ikincisini, ilkinden çok daha önemli buluyorum.

Topçuoğlu'nun 7 cilt kitabı var:

- 1) Türkiye'de ilk Sendika: Larıkışla (1975)
- 2) Neden 2 Sosyalist Partisi: TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-60 cilt 1 (1976)

- 3) op.cit., cilt 2 (1976)
4) op.cit., cilt 3 (1977)
5) Savaş Yarası, Anı 1 (1977)
6) op.cit., Anı 2 (1978)
7) Savaş ve Dostluk: T.-Sovyet İlişkileri (1979)

Bu kitapların bazılarına, ben dört yazımda değindim:

"Solun Suphici Tarihi," Birikim, Sayı 14 (Nisan 1976), s. 52-53.
Milliyet Sanat Dergisi, Sayı 238 (1 Temmuz 1977) ve Sayı 260 (16 Ocak 1978).
"Komintern ve Türkiye," Birikim, Sayı 52-53 (Haz.-Temmuz 1979), s. 72-76'daki
Aydınlık Yayınlarının belgesel dizisi hakkındaki tanıtma.

Nasih Nuri İleri de, Neden 2...'nin ilk cildi üzerine bir kitap yazdı;
TKP Gerçeği ve Bilimsellik: Quo vadis İ.T.? (Anadolu Yay.,1976), I. Bl. s. 8-63.

Otobiyografisini son kitabında (s. 74)ve Neden 2...'nde (II/s. 91-93) veren Topçuoğlu, ilk kitabını ve Neden 2...'nin III'üncü cildinde anlattığı 1958'deki tutuklanışının öyküsünü yazmakla yetinseydi, yararlı bir iş yapmış olacaktı. Fakat bunun yerine, Ali Rıza Keskin'le Mustafa Börklüce'den işittikleri kullanarak, bütün bir Türkiye'de Sol Akımlar Tarihi uydurmaya kalkmakla yanlış ve zararlı yayınlar yapmıştır. İnsanın, keşke bu kitaplar hiç yazılmasaydı diyesi geliyor. Fakat bir kez yazılıp basıldıktan sonra, onları görmezlikten gelmek mümkün değil. Oturup tek tek doğruları eğrilerin arasından ayıklamak gerekiyor. Çünkü anlattıklarında, hiç kuşkusuz, birçok gerçekler de var. Örneğin, terminoloji bir yana, "İşçi muhalefeti" ve aydınlardan oluşan MK konusunda R.Nuri'yle uzlaştılar.

Bütün bu Topçuoğlu "kissa"sından çıkarılacak asıl "hisse", 1946'da kurulan iki sosyalist parti olgusunun, Türkiye solunu ne denli derinliğine böldüğü ve küçük TKP içindeki eski hizipleşmelerin bu ayrılmaya nasıl yansıdığı. Öyle ki, 1946'da solcuların hemen hemen tamamı, ya bir yanda ya öteki yanda yer almışlar ve birbirlerinin amansız hasmı olmuşlar.

Anılarına değinmek istediğim son yazar, Abidin Nesimî (Fatinoğlu). Yapıtlarının karmakarışıklığına rağmen, bu yazara özel bir sempati duyduğumu itiraf etmem gerekiyor. Sempatim, A.N.'nin herşeye eleştirel olarak yaklaşmaya çalışmasından, kendi kendine karşı da eleştirici olabilmesinden ileri geliyor. Örneğin, 1974'te yayımladığı Marksçı Açısından Kapitalizmin Analizi broşürünün önsözünde, bir amatör incelemesi yaptığını belirtmektedir. "Amatör incelemelerinde iki kusur ve bir meziyet bulunur: ... çözümlenmiş birçok konuları çözümlenmemiş bir problem sanırlar, ona çözüm ararlar... Amerika'yı yeniden keşfetmeğe, açık kapıları zorlamaya kalkışırlar... uzmanların olumsuzluğunu ispatladığı konuları olumlu sanırlar. Bu konulara çözüm ararlar... devr-i daim makinesi icat etmeğe kalkarlar, Conahmetlik ederler.... (Fakat) Amatörler konulara genellikle, uzmanların açısından başka bir açı ile bakarlar. Bu farklı açı, kapalı bilim kutusuna yeni bir pencere açabilir."

...kesimî, amatörliğinden gelen bu "orijinal" olma şansını, Türkiye tarihiyle ilgili araştırmalarında, bana yer yer "fantastik" gelen boyutlara kadar zorluyor. Fakat, zılgınlığı de elden bırakmıyor. Bu tutumuna iki örnek verebilirim. (1955'lerde) "Kemal Tahir bana ATÜBİÇİMİ konusunda ne düşündüğümü sordu. Hiçbir hazırlığım olmadığını söyledim. ... İlk tanışmamız 1935'lerdeydi. Yirmi yıl görüşmemiştik. 1935'lerde ben gayet canlı bir kişiydim. Aradan geçen yirmi yıl içinde herhangi bir düşünsel gelişme göstermemiştim." (TKP'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-49, 1979, s. 183) A.N. 1940'ta bir Z.Gökalp çalışması yayımlamıştır. Bir gün karşılaştığı R.F.Paraner, onu iki sınıflı bir toplum diyalektiği yerine, "küçük burjuvazi"yi de katarak üç sınıflı bir şema kullandığı için eleştirir. Bunları aktaran yazar, "R.F.'in eleştirileri doğrudur. Benim Z.G. incelememde izlediğim yol yanlıştır" demektedir (*ibid.*, s. 189). Sanıyorum, solda herkesin sözünü ettiği özeleştiriye böylesine uygulayan az kişi bulabiliriz.

A.N.'nin şimdi alıntıladağım yapıtıdan önce de, anıları niteliğinde bir kitabı çıkmıştır: Yılların İçinden (1977). A.N.'nin yazdıklarında, bana "fantastik" göründüğünü söylediğim kurgulamaları, üç konuda odaklaşmaktadır; Matematik ve Bilim Felsefesi ile Marxizme yaklaşması; Alevilik-Bektaşılık ve Türkçülükle sosyalizm arasında ilişkiler bulması; Teşkilât-ı Mahsusa ve istihbarat örgütlerinin oynadıkları rollerle ilgili yorumları. İkinci konuya bir örnek; Parvus'un [Vlahov Ef.!] önerdiği Sosyalist Federasyon'a rakip ya da paralel olarak, Hürriyet ve İtilâfçıların (Miralay Sadık B., Yüzbaşı Şabanaga, Terlikçi Şeyhi Salih ve Şeyhülislâm Cemalettin Efendiler...) İslâmî Sosyalist (Melâmî) bir Balkan Federasyonu kurma çabasında oldukları (Yıllar..., s. 155-56). Üçüncü konuya da bir örnek. Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusasınının, Rauf Orbay başkanlığında bir (Mustafa Kemalci) Yurtiçi, bir de Fahrettin Şakir başkanlığında (Enverci) yurtdışı kolu olduğu. Ethem Nejat ve Arap (İsmail) Hakkı'nın (Salih Zeki, Behram Lütfi, Vakkas Ferit gibi) Teşkilât-ı Mahsusa'da görevli buldukları. Türkistan Teşkilât-ı Mahsusa'sınının (sonradan CHP milletvekili olan) Ruşenî (Farkur) kolunun millî mücadeleye yardım sağladığı. Oradan (Anılar..., s. 54-55, 66, 68). Bunlar gibi, Abdullah Cevdet'in Hütarekede Azerbaycan'a gidip orada Menşevik olmuşken, İstanbul'da Bolşevikliğe kaydığı, Ziya Hurşit'le birlikte TİCSF'na yanaştığı, ama Şefik Hüsnü'nün onları dışladığı savlarını da (*ibid.*, s. 97-100) inanılması güç buluyorum.

Bunları bir yana bırakırsak, A.N.'nin anılarından hem Türkiye sol hareketi hakkında başka kaynaklarda bulunamayacak bir takım bilgiler edinmek (örneğin, İştirakçi Hilmi'nin TSP'yle ilgili olarak Branko Mercanapulos-Ali Baha; Anılar... s. 35 vd.), hem de bu kitaplarda TKP içindeki çeşitli bölünmeler üstüne aydınlatıcı çözümler görmek mümkündür (örneğin, Stalincilerin 1928'den önceki TKP'lileri, özellikle de KUTV'da okuyanları, Dünya Devrimi yanlısı oldukları için kuşkuyla karşıladıkları, onları Zinovyev-Radekçi saydıkları... Ş.Süreyya'nın KUTV'a Ş.Hüsnü'den daha çok öğrenci yolladığı; dönüşlerinde bunların bir kısmının hareketten

olduğu, ama başkalarının da TKP'ye ilgi göstermediği; ibid., s. 86-88)

A.N., tanıdığı solculardan dindellikle dini, karşıtlarının da söyledikleriyle karşılaştırarak, her zaman doğrulara enişmesâ bile, bir muhakeme süzgecinden geçmektedir. Genel Türkiye tarihine ilişkin olarak anlattığı bir öykünün de, hafife alınamayacağı kanısındayım. 1936 dolaylarında olacak, bir gün Ş. Süreyya aracılığıyla N.H. İçişleri Bakanı Şükrü Faya ile görüşmüş. Ş. Kaya Nazım'a Türkiye'nin Mareşal Fevzi Çakmak insiyatifiyle faşizme doğru kaymakta olduğunu, kendisinin bunu önlemeye çalıştığını, ama gücünün yetmeyeceğinden korktuğunu söylemiş ve ondan komünizm propagandasını bırakıp faşizme karşı mücadelede kendisine yardımcı olmasını istemiş. N.H. ise politikayla uğraşmadığını ileri sürerek, TKP'nde bulunduğunu düşündüğü A. Nesimi'nin adını vermiş. (böyle bir cephe kurma ilişkisi için) Oysa, A.N. de başkaları adına söz verebilecek bir konumda olmadığı için, bu tür bir temasta bulunmaya yanaşmamış. Bu öykü, biraz daha geliştirilerek A. İlhan'ca da benimsenmiştir.

A. İlhan'ın bu yıl başlarında yayımlanan O Karanlıkta Biz romanı, aslında ondan önce 4 cildi çıkmış (1. Bıçağın Ucu, '72; 2. Sırtlan Payı, '74; 3. Yaraya Tuz Basmak, '78; 4. Dersaadette Sabah Ezanları, '81) "Aynanın İçindekiler" başlıklı bir nehir romanın parçasıdır. Yazar bunların herbirine, anlattıklarının gerçek kişi ve olaylarla hiçbir ilgisi olmadığı notunu düğmesine karşılık, özellikle bu ciltte TKP'nin 1940-41'deki durumunun ve o zamana değin gelişiminin içyüzünü ortaya koyduğunu imâ etmektedir. Daha kitap çıkmadan, 18 Ekim 1987 tarihli Nokta dergisinde yer alan bir söyleşisinde, romanın ard planı olarak TKP tarihini eski partililerden öğrendiğini açıklaması da, bu izlenimi güçlendirdi.

R.N. İleri, Gün dergisinin Mart 1988 tarihli 37. sayısında çıkan eleştirisinde, bu romanı muzır ilân etti ve yazarı "TKP'ne ait her karalamanın yalanını ispat edeceği bir açık oturuma çağırdı. R.N., eleştirisinin başında, A. İlhan'ın "şüphesiz güçlü bir yazar" olduğu rüşvet-i kelâmını veriyor. Ben de abartmamak koşuluyla bu yargıya katılırım (şairliği romancılığından iyiydi!). Ama R.N.'nin "bütün romanda hâkim unsur"un "Sovyet ve TKP düşmanlığı, küçültme gayretkeşliği" olduğu iddiasını aşırı bulurum.

Romanda, TKP tarihiyle ilgili olarak anlatılan birçok öge, bana doğru görünüyor. Bu partinin tarihinde pek çok bölünmeler olmuştur; "merkez,, açısından bakarsanız, bunlardan bazıları "tasfiye"lerdir. İlk olarak, daha örgütlenme kristalleşmeden, İstanbul'daki sol çevreden kimileri (Kurtuluşçu Vehbi-Sarıdal gibi) Ankara'ya gidip millî mücadeleye katılmışlardır. İkinci olarak, 1925'te KUTV'da okuyanların en yeteneklilerinden ikisi (Vâlâ Nurettin ve İsmail Hüsrev Törkin) Türkiye'ye dönüşlerinde hareketten ayrılmışlardır. Sonra Sadrettin Celâl (Antel) kopmuştur. 1927'de, karşıtları tarafından "sağcı" ya da "Menşevik" diye adlandırılacak olan parti genel sekreteri Vedat Nedim (Tör) ile o grubun asıl ideologu Ş.S.A. TKP'den çıkmışlardır. 1929'da, yine karşıtlarınca "işçi muhalefeti" ya da "sol sekte" (giderek "Troçkist" ve "polis ajanı") diye sıfatlandırılan, N.H.,

(Arada, Baytar Salih de atılmıştır.)

Alektrikli Duri, Hamdi Şamilof, Sarı Mustafa (Börekli) vb. grubu dışlanmıştır. 1936'da Komintern'in Türkiye Seksiyonu (= TKP) ve benzer durumdaki partiler için aldığı Desantralizasyon (merkezsizleştirme) kararı ise parti çalışmalarının en aza indirilmesi sonucunu vermiştir. Bundan önce, R.F. Baraner'le Zeki Baştınar arasında başlayan rekabet, savaşın sonuna doğru Mihri Belli - Z.B. çekişmesine dönüşmüş, Dr.Ş.H. pasif kalmıştır. 1946 yılında, E.Â. Müstecaplıoğlu TSP'ni kurunca eskilerden bazıları onun partisine katılmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bir ay sonra Ş.H.'nin kurduğu TSEKTP ise, ilk partiye gidenleri sapkın ilân etmiştir. Bu ayrılıkta, önceki bölünmelerin etkileri gözlemlenmekle birlikte, rastlantıların da önemli bir payı olduğu görülmektedir. A.İlhan'ın romanındaki 1940-41'e ilişkin anlatıya belirleyen, özellikle bu 1946 bölünmesidir. Fakat, ayrılıklar orada kalmamış, 1960'tan sonra Lâz İsmail'in yurtdışındaki TKP'ye egemen olmasıyla, en uzun süre merkezi temsil eden Dr.Ş.H. (ve izleyicileri) tukaka edilmişlerdir. Ancak 1980'li yıllarda, (söylendiğine göre I.Bilen daha ölmeden) TKP günah ve sevaplarıyla bütün tarihine ve insanlarına sahip çıkmak kararını almıştır. 12 Ağustos 1988 tarihli Cumhuriyet'te çıkan Nihat Sargın - Haydar Kutlu imzalı iki ölüm yıldönümünü anma ilânı (R.F.Baraner ve K.Sadi için), bu tutumun ürünüdür. Bana kalırsa, A.İ.'in romanına yöneltilecek en önemli eleştiri söz konusu hoşgörülü tutuma ters düşmesidir. ^{Aynı,} Bu çizginin herkese benimsenmesi zaman alacağına benzemektedir ve geçmişe değgin karşılıklı suçlamalar sürüp gitmektedir.

R.N., bu roman hakkındaki eleştirisinde, bütün olayı Sarı Mustafa'nın yalancılığına ve dedikoduculuğuna indiriyor. Diyor ki, "Bunlar, sevgili dostum E. Âdil'i yakmış, SP'ni saptırmıştı. 1946 yılında, yıllarca onunla görüşmememe neden olmuşlardı." İyi hoş da, R.N.'nin Sarı Mustafa'ya karşı, Atılım'da yapılan çok olumsuz bir değerlendirmeye dayanması, onun hakkındaki "parti içinde yaptığı şey, dedikoduculuk, bölücülük olmuştur" yargısına yinelenmesi, barışçılığa sığıyor mu? R.N.'ye, aynı derginin o sıralar Ş.H. hakkındaki yargılarını da paylaşıp paylaşımadığını, ya Ş.H.'nin egemenliği dönemindeki TKP yayınlarında R.N. için verilen yargılara ne diyeceğini sormak haklı olmaz mı?

A.İ. öyle anlaşılıyor ki, bizzat Sarı Mustafa'yı dinledikten başka, onun anlattıklarını süzgeçten geçirerek ya da geçirmeyerek aktaran Topçuoğlu ve A.N.'nin anılarını da okumuştur. (Ama A.N.'nin ikinci anı kitabını değil! Okunmuş olsaydı, benim 1927 Kom.Tevkifatı önsözünde düşüğüm yanlışa -s. 23- o da düşmez -s. 65-, Değirmenci Faik'le Altındış polis ajanı Faik'i aynı adam sanmazdı.) A.İ.'nin yararlandığı kaynakları aşan, bir de ulusallık saplantısı var. Dr.Ş.H.'nin belânik dönmeliğine bağladığı, komünistliği aydınlar arasında bir düşünce akını diye anlama eğilimine karşılık, bir Sultan Galiev - Mustafa Suphi - Ş.S.Aydemir sürekliliği vurgulamasını, onun bu saplantısı pekiştirmektedir.

Düraç önce, A.N.'nin anılarından söz ederken, onun aktardığı Ş.Kaya-N.H. görüşmesine değinmiştim. A.İ., romanında bu olayı Atatürk'ün ardıllığı sorunu

İşçi - köylü tabanlı ve milliyetçi - İslâmcı - Bolşevik

biçiminde ve bir yanda ^(İlerici sivililer) Bayar-Aras-Ş.Kaya), öte yanda Almanlar (Hareşal-İsmet Pş.) olarak yorumluyor (s. 71). Ben kendi payıma, bu görüşün bir gerçeklik payı taşıdığını düşünmek eğilimindeyim. Üneğin, İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi, bana, öncelikle ordu üst kademelerinde alınmış bir kararın sonucu gibi görünüyor. Ama asıl bölünme, Bayar-Inönü arasında değil, Atatürk-Inönü arasındaydı. Fakat bu ilişkiler çok karmaşıktı. Bu konuda sağlıklı çözümler yapabilmek için, önyargısız olmak gerekir. Oysa, A.İ. sırtındaki yumurta küfelerinden biri de İnönü aleyhtarlığı. Millî Şefin baskı dönemini yaşayan pek çok ilericide ortaklaşa bulunduğu gözlemlenebilen bu duygusal tepki, Atatürk'ün iyicilligini vurgulamak gibi bir sonuca varmaktadır ki, A.İ.'la R.N. bu bakımdan aynı kampta yer alıyorlar.

O Karanlıkta Biz'le ilgili ^(olarak değinmek istediğim) son bir nokta da, romanın baş kahramanının, R.N.'ye inanılmaz gelen bir konuda olması, 1940'ta "Nazi Almanyası ile ticaret ilişkilerinde bulunan bir şirketin üst düzey yöneticiliği"ni yapması. A.İ.'in "imâl" ettiği Ahmet Ziya adlı sentetik bir karakter (baş kahraman) Birinci Dünya Savaşı sonunda Berlin'de Spartakist olmuş, 1919 Anadolusunda Kuva-yı Milliyecilik yapmış, 1920-23 arası Moskova'da KUTV öğrenciliği etmiş, ülkesine döndükten sonra 1925, '27, '30 tutuklamalarına katılmıştır. R.N.'nin ^{bu kurguya} karşı çıkması, bana Türk Spartakistlerinden bazı adları anımsattı. Sümerbank'ı kuran Nurullah Esat Sümer, Etibank'ın ilk genel müdürü İlhamî Nafiz Pamir ve iki savaş arası yıllarında Almanya ile ticaret yapanların başındaki (Berlin Kurtuluş'unda Marx'ı anlatan) Mümtaz Fazlı (Taylan - holding sahibi). Bunların Türkiye'ye döndükten sonra ne kadar solcu kaldıklarını bilmiyorum, tabii.

Romanın 349. sayfasında bir dipnotu var: "Ahmet Ziya'nın sonraki fikirleri için bkz: Yaraya Tuz Pasmak." Gerçekten o kitabın 479-83'üncü sayfalarında, 1941'de tutuklanmış olarak bıraktığımız A.Ziya'nın yirmi yıl sonra, 27 Mayısçı bir subaya anlattığı görüşleri buluyoruz. Bunlar, büyük bir olasılıkla, A.İ.'in da kendi düşünceleri. O da kendisini A.Ziya gibi "partisiyle teorik ihtilâfa" düşmüş olmakla birlikte, solcu ve Marxist sayıyor. Marxist "metod" olduğuna inandığı tarihsel materyalizm görüşüyle çözümler yapıyor. Altyapı dönüştürmeciliğini savunuyor, üstyapı devrimlerini eleştiriyor, D.Avcıoğlu ve çoğu HBD'ciler ilerici cunta hayalleri kurarken, Atatürk'ün Jacobin ^{Liğine} karşılık, bunların Bonapartiste oldukları teşhisini yapıyor vb.. A.İ.'in konumunu kavramak için, ayrıca Hangi Sol ve Sağın Solun Sobe kitaplarında topladığı gazete yazılarına da bakmak gerekmektedir.

Araştırmalar

Bir kere, daha çok işçi hareketiyle ilgili oldukları gerekçesine sığınarak, Oya Baydar'ın önemli çalışmasını (T'de İşçi Sınıfı Tarihi - 1; 2.bas. Frankfurt a.H., 1982), K.Şilker'in gazetecilik niteliği ağır basan kitaplarını, geniş ölçüde babası Ahmet Naim'in eski çalışmalarından yararlanan Sina Çıldadır'ın Zonguldak üstüne yayınlarını, T.Etingü'nünkileri ve benzeri yapıtları atlıyorum.

Geriyeye kimler kalıyor? Değer sıralaması anlamında değil, daha çok bu konuyla uğraşmaları bakımından; birinci derecede, Kerim Sadı, R.N.ileri ve ben; ikinci olarak, Çetin Yetkin, Yalçın Küçük, İlhan-Tekeli-Selim İlkin; üçüncü sırada da, daha yeni bir takım araştırmacılar.

Kerim Sadı (asıl adıyla Nevzat Cerrahlar; 1894-1977), Türkiye'de sol düşünce tarihçiliğinin kurucusu sayılmak gerekir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda "İnsanîyet Kütüphanesi" dizisinde çıkan (ve kimileri Türkiye solunun geçmişine ışık tutan) 40 kadar risalesinden başka, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da bazı kitap ve makaleleri yayımlanmış, 1975 yılında ise T'de Sosyalizmin Tarihine Katkı başlığı altında topladığı, kısa kısa 86 yazı, ikinci Meşrutîyet öncesinden Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulanmasına kadar sosyal düşünüşün çeşitli konularına aydınlatmaktadır. K. Sadı'nın 1975'ten ölümüne değin, Katkı'da ve daha başka bir takım dergilerde yine benzer nitelikli yazıları çıktığı gibi, bu 600 küsur sayfalık kitabın ikinci cildini de basıma hazırladığı bilinmektedir. Fakat hem yayıncısı M.A.Yalçın'ın hem de kendisinin ölmesiyle, söz konusu yapıt basılamamıştır. Müsvettelerinin bulunup yayımlanması, çok iyi olur. Ancak, ben bunların da 1925 sınırını geçtiğini sanmıyorum.

K.S.hocanın kanısınca, bütün Türkiye solunun tarihini yazmadan önce, parça parça monografik incelemeler yapılmalıydı. Kendisi senteze yanaşmıyordu. Ben kendi payıma, onun emeklerini çok yararlı bulmakla birlikte, bu temel kanısına metodolojik açıdan yanlış sayıyorum. Önce, verileri toplayalım, kuram arkadan gelsin, denilemez. Verileri, bir kuramsal çerçeveye göre toplamak gerekir. Nitekim, kendisi de, küçük çözümlerinde kuramsal eleştiri ve değerlendirmeler yapmadan edememiş, ama bunların bir bütüncelliği olmamıştır. Onun çalışmalarında teknik bir aksaklık olarak gördüğüm bir nokta, eski metinleri yeni harflere aktarırken, dilini de değiştirmesiydi. Bunu elbette, yazdıklarını genç kuşaklar anlasın diye yapıyordu, ama o zaman da, aktardığı bilgilerin araştırmacılar için güvenilirliği azalmaktadır.

R.N.ileri'nin bu alandaki başlıca çalışması, ilk basımı 1970'te çıkan Atatürk ve Komünizm kitabıdır. Fakat bu yazar, daha birçok kitap, makale, eleştiri ve sunuş yazısında (örneğin, daha önce andığım, Topçuoğlu'na yanıtı, TKP Gerçeği... kitabının 2. ve 3. bölümlerinde) Türkiye'de sol düşüncenin gelişimi konusuna eğilmiştir.

O Karanlıkta Biz romanından söz ederken, A.İlhan'ın bir konuda, eleştiricisi R.N.ileri ile aynı duygusal eğilimi paylaştığına değinmiştim: İnönü düşmanlığıyla pekiştirilen bir Atatürk sevgisi. R.N. kitabının 3. Ek'inde Atatürk Devrinde Sola Karşı Tutum'u sergilerken özetle şunları söylüyor:

- 1) O dönemde, sıkı bir Sovyet dostluğu vardı. (dış politikada)
- 2) Kısa aralıklar dışında, sol yayınlar serbestti; ancak rejimin yerilmesine izin yoktu. Hatta, yeteri kadar yasal yayın yapılmamış olmasının sorumluluğu, solcuların üstündedir.
- 3) 1925-33 arasında, yalnız sol partiler değil, (1930'daki SCF sondajı bir yana) her türlü parti ve örgüt yasaktı.

o dönemde sol eylemlere verilen cezalar "şaşılacak kadar azdı". İşkence, yalnız ilk tahkikat sırasında ve daha çok, hareketin önderlerine yapılıyordu.

5) Önemler, hatta edilgin durumda kalanlar "el üstünde taşınıyor", bunlara devlet kapısında iş veriliyordu.

Tabii, doğruluğu yadsınmayacak (ama derecesi tartışılabilir) bu olgulardan, yazarın da işaret ettiği gibi, o dönemde solculuk yapmanın ne denli zor olduğu sonucu çıkar. Fakat, genel bir tutum olarak, tek-parti egemenliği sırasındaki solcularımızın, belki Jacobin'lik bahanesiyle, "Sosyalist olmaktan önce, demokrat olmak" gerektiğini benimsememeleri (bugün bile, bütün solun bunu içine sindirememiş olması), benim onlardan ayrıldığım bir noktayı meydana getiriyor. Ayrıca ben, taktik düşüncelerle, "aman Atatürk'ü tutuculara bırakmayalım; onu bizden yanaymış, kendimizi onun çizgisindeymişiz gibi gösterelim" denilmesini de onaylamıyorum. Kaldı ki, geçmişe böyle bakanların çoğunda, bu tutumun içtenlikli olduğu inancın-
dayım. un taktik değil,

Sözü kendime getirmiş oldum. Benim, buradaki konuyla ilgili başlıca çalışmam, TSA 1908-25 kitabım (3.bas.,1978). Bunun bir çeşit eki niteliğinde olan, Eski Sol ... kitabımsa 1982'de yayımlandı. Sıkı Yönetimce toplandı, uzun boylu yargılandı, sonunda aklandı, ama SEKA'ya gönderilip hamur edilmekten kurtulamadı. O yapının sunuşunda, Türkiye Solu üstüne kendi yazdıklarımın rahat okunacak bir kitaptan çok, bir "araştırma dosyası"na benzemesiyle ilgili olarak, bir özeleştiri/savunma yapmıştım. Şimdi de, 1925-45 yıllarını kapsayacak ikinci cildin ilk yarısını (25-36) yazmakla uğraşıyorum. Bu alanda at oynatan herkes gibi, benim de başlıca sorunum, istediğim kütüphane ve arşiv kaynaklarını bulabilmek. Fırakın, yasa-dışı eski yayınları, yasal günlük gazetelerin bile doğru dürüst, eksiksiz takımlarına erişmek güç. Tabii, bir de, ben ne denli nesnel olmaya çalışırsam çalışayım, yazdıklarımın komünizm propagandası diye kovuşturmayla uğramayacağından, tutuklanmayacağımdan emin değilim. Kitabımın çıktığı zamanın politik konjonktürüne bağlı olacak, bu. Fakat, burada asıl değinmek istediğim, bana karşı yöneltilen "sosyalist mücadelenin tarihini, mücadelenin dışında kalmış kişilerin yazamayacağı" eleştirisi. Burada bir doğruluk payı olabilir. Ben hernekadar kendimi günündeki sol mücadelenin dışında kalmış saymıyorsam da, yasal ya da yasa-dışı herhangi bir parti ve örgüte girmedim. Ancak, bu konumumun bazı avantajları olabileceğini de düşünüyorum. Ama, "solun tarihini yalnız solcu-eylemci olmayanlar yazabilir" gibi bir karşıt iddiada da değilim. İçten bakışın da kimi yararları vardır, dıştan bakışın da. Ben de yazayım, başkaları da yazsın; birbirimizi eleştirerek yanlışları ayıklamaya çalışalım. harekete katılmış

Bundan sonra ikinci sırada saydığım araştırmacıları atlayıp, genç kuşaktan (tanımadığım) birinin yeni bir araştırmasını irdeleyerek, bir takım genel sonuçlara varmak ve konuşmamı böylece bitirmek istiyorum.

İst.İkt.-Tic.İl.Akademisi-Marmara Üniv. Üst kökenli oluşumu sandığını Herdan Yanardag'ın Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi başlıklı kitabı üç bölüme ayrılmış olarak oluşuyor: 1)1930'lara değin Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısı, 2) Kadrocuların biyografileri, 3) Kadro ideolojisi. Son bölümün alt kesimleri de, Kadroculuğun diğer akımlarla ilişkisi, tarihsel kaynağının Sultan Galievizm olduğu, Yön'ün yeni-Kadroculuk diye yorumlanabileceği.

R.N.İleri, bu yapıta da yazdığı bir önsözde, yazarın iki gözlemini vurgulamaktadır: Sosyalist olmadığı gibi Kapitalist de olmayan üçüncü bir yol bulma gayretkeşliği ve tepeden inmecilikleri bakımından Yön ile Kadro'nun paralelligi. Bana ise, kitabın en ilginç yanı, Sultan Galiev'in fikirleriyle ilişki kurması gibi geldi.(Şurasına da işaret edeyim ki, A.İlhan bu yapıtı okuyunca, kendi tezlerinin desteklendiğini düşünecektir!) Bu noktayla ilgili olarak, Yanardag, kendisinden önce bazı yazarlarca ileri sürülen, TKP'nin ilk genel sekreteri M.Suphi'nin S.Galiev'in özel sekreterliğini yaptığı iddiasını yineliyor (s. 115-168; M.S. Merkez Heyeti Reisi'ydi elbette). Hatta, M.S.'nin "gerek devrim gerekse iç savaş sırasında Galiev'in yanında çalışmış, görevi gereği bütün görüşmelere tanık olmuş, yazışmalar elinden geçmiş" bulunduğunu söylüyor. Bunlar, bize yazarın yararlandığı kaynakları eleştirili olarak ele almadığına düşündürmektedir. Ben de, M.S.'nin S.Galiev'in düşüncelerine yakın görüşte olduğunu sanıyorum (herhalde şahsen de tanışıyorlardı, ast-üst olarak aynı örgütlerde çalışmışlardı). Ama "özel sekreterlik," hem de uzun süren (gerek devrim, gerekse iç savaş sırasında) bir özel sekreterlik nereden çıkıyor? Bu, büyük bir olasılıkla, Kemal Tahir'in Nurer Uğurlu tarafından da yankılanan abartmalı yakıştırmalarından biridir. S.Galiev'in kendisi, M.S. hakkında yazdığı makalede onun "özel sekreterliği"ni yaptığını söylemiyor. S.Galiev gözden düşmeden önce bile, M.S. üstüne yazılmış makalelerde böyle bir kayıt yok. Yazarın S.Galiev hakkındaki tek bilgi kaynağını oluşturan, Ben-nigsen-Quellejay'nin S.G. ve Sovyet Müslümanları adıyla Türkçeye çevrilmiş olan kitabında da böyle bir şeyden söz edilmiyor. Bu noktada, ^{ben}iki gözlem yapmak istiyorum. Birincisi, Yanardag, haydi yabancı dil bilmiyor diyelim, Türkçedeki kaynakların da çoğunu görmüş değil. (A.Sayılgan'ın S.G. üstüne kitabını bir yana bıraksak bile, bu konuyla ilgili, dilimize çevrilmiş şu kitaplar var; aynı Fransız yazarlar çiftinin Stepte Ezan Sesleri - Selçuk Yay.,1981; Zenkovsky'nin Rusya'da Pan-Türkizm ve Müslümanlık - 2.bas. Üçdal N., 1983; Devletşin'in Sovyet Tataristanı - Kültür Bak.Yay.,1981.) Üstelik, S.G. hakkındaki tek bilgi kaynağına da gerektiğinden fazla güveniyor. Bu kitapta, ^{(ki}S.G.'in karanlık sonu için yer yer tahmini izlenimini veren notları kesinmiş gibi kullanıyor; hatta kendisi S.G.'in 1940 yılında ve "büyük bir olasılıkla eceliyle" öldüğünü ekliyor (s. 183). (Bir gariplik de, önsözün yazarı R.N.İleri'nin sanki M.Suphi'lerin öldürülmeleri konusunda Stalin-Mustafa Kemal Paşa komplosu teorisini destekliyormuş gibi gös-Kemal Tahirci terilmesi. Gerçekte, 206. dipnotu -yazar tarafından atlanan-

İsmet Bozdağ'ın E.Tahir'le Sohbetler'ine gönderme yapmalı, 207. dipnotu da R.N.'ye değil, 206'daki H.Üğurlu'nun makalesine değinmelidir.)

Kitabın temel savı (s. 128-29 ve 138), Kadrocuların hem tarihi materyalizmi, hem de "tezatlar mantığı" dedikleri diyalektiği kabul ettikleri halde, "Türkiye için sınıfların varlığını reddetmekle" yanıldıkları, bunu da kasten yaptıkları. Yazara göre, 1930'lar Türkiyesinde Eski kapitalizmindeki gibi bir sınıflaşma olmasa bile, Marxist anlamda yine de sınıf mücadelesine elverişli bir toplumsal tabakalaşma vardır ve bunu yadsımak en büyük yanılgıdır. Oysa, ben burada, tartışılmayan dogmatik bir kabulden başka bir şey görmüyorum. Bence, Yanardağ'ın yaptığı çözümlenmenin asıl eksik yanı, yukarıda Ş.S.Aydemir için söylediğim üzere, belki Kadro'nun da Marxist olmaktan çok, Leninist ilhamlı olduğunu ortaya koymaması. Kitapta Kadro çizgisi, Üçüncü Dünya teorileriyle Maoçuluk, Türkiye'de de KDD görüşü doğrultusunda izleniyor, ama kapitalist olmayan kalkınma yolu konusunda yalnızca Lenin'in Türkteki Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları kitabına genel bir gönderme yapmakla (s. 202/dn. 229) yetiniliyor.

Bu yazarın genç olduğunu sanıyor ve aşağıda sıralayacağım kusurların ileride üstesinden geleceğini umuyorum; yabancı dil bilmeyişi (kitapta ısrarla Komintern yazılması, dilerim, bir dizgi yanlışlığıdır), dolayısıyla genel sosyalizm tarihi kültürünün zayıflığı; Marxizmin ortodoks saydığı bir yorumunu "bilimsel" belleyip bunu tartışmayışi; kaynaklarını eleştirisiz olarak kullanma eğilimi; ara dereceleri hesaba katmadan siyah-beyaz yargılar vermesi. (Son nokta için benimle ilgili bir örnek vereyim. Yanardağ, Ş.S.A.'in ölümü dolayısıyla Milliyet Sanat Dergisine yazdığım bir yazıda, 1925'ten sonra Kadro hareketine gidenlerin fikirlerinden dönmedikleri, asıl partinin görüş değiştirdiği yolundaki sözlerimi ilginç ve önemli bularak aktarırken, bizzat Ş.S.'nin ve V.Nedim'in kendilerinin eski görüşlerini terk ettiklerini söylemelerini belirtmekten kendini alamıyor. Ama o pasajın gönderme yaptığı kitabımdaki yere baksaydı, benim 1925'te Ankara Hükümetinin de nitelik değiştirmiş olduğunu ileri sürdüğümü görecekti.)

Bütün bu eleştirileri, sol düşünce tarihçiliğimiz bakımından gerçekten değerli bir ürün vermiş genç bir yazarı kırmak için yapmadım. Nasılsa o aramızda yok, burada söylediklerimden incinmez diye, "arkasından konuşma pahasına" örnek olarak saydım. Belki bazılarınız bana katılmayacak, ama doktriner katılığın bizim sanat için zararlı olduğuna inanıyorum. Bir de, kendimde eksikliğini kuvvetle hissettiğim, bizdeki akımlarla ortak ve ilişkili dış hareketler hakkında yeterli bilgi sahibi olma sorunu var. Bütün dalgalanmalarıyla, Komintern'in, Avrupa Komünizminin, İkinci Enternasyonal çizgisini sürdüren uluslararası örgütlerin tarihlerini bilmek zorundayız. Bizdeki etki ve tepkilerini ölçebilmek için, başka memleketlerin sosyal düşünce serüvenlerini, özellikle de diğer Osmanlı mirasçısı ülkelerin (Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya, Ermenistan, Arap devletleri, İsrail), ayrıca ^{halkımızın} ~~ve~~ Sovyetler Birliği ve Çin'deki akraba ve diniaş-larının sosyalizmle ilgili deneylerini iyice öğrenmeden, yapacağımız araştırmalar, hep yetkinlikten uzak kalacak gibime geliyor.